

Gyimesi Emese: Szendrey Júlia és Petőfi Sándor szerelmi szabadságharca.

Budapest, Szendrey Júlia-kutatás, 2024. 208 oldal.

„Kevesen fessegették olyan vad erővel és olyan megalkuvást nem tűrő határozottsággal személyes mozgásterük kereteit, mint Petőfi Sándor és Szendrey Júlia. Döntéseik, gondolkodásmódjuk, kapcsolatuk elemzése a rendi társadalom polgári társadalommá alakulásának folyamatát sajátos perspektívából képes megmutatni.” (11.)

A fenti gondolatok tételmondatai Gyimesi Emese legújabb kötetének. Az első arra utal, hogy a szerző kutatása tárgyául választott szerelmespár kapcsolatának létrejötte, kibontakozása, beteljesedése, (a kötetben már nem tárgyalt) házasságban töltött ideje és tragikus vége normaszegőnek bizonyult, ekképpen maximálisan alkalmas arra, hogy az adott kor vizsgálatához releváns adalékok sokaságával szolgáljon. A másik pedig arra, hogy a magyar köztörténet kurta, ám egyik legizgalmasabb időszakát, a szűk negyedszázadot átfogó reformkort, az ezekben az években a társadalmat alapvetően átformáló változásokat, a normák, kapcsolatok, elkötelezettségek átalakulását és dinamikáját kísérli meg feltárni. A szerző egy vele készült interjúban a céljáról így fogalmazott:

„A szerelemtől sokan hajlamosak úgy gondolkodni, mint ami örök érvényű, változatlan, de engem kutatóként elsősorban az érdekelt benne, ami korszpecifikus. [...] Rengeteget elárul egy korszak társadalmáról az, hogy miként kezeli az érzelmet, hogyan tekint a szerelemre és mit tart a házasság lényegének. A reformkorban mindez épp változóban volt.”¹

Gyimesi Emese tehát a polgári ethosz, a polgári mentalitás személyiségformáló, egyúttal társadalomformáló erejét, a polgárrá válást kíséri figyelemmel a magyar irodalom egyik leghíresebb szerelmespárjának love storyja révén. Kellő figyelmet szentelve mindannak, hogy a két fiatal hogyan és miként kereste és lelte meg a kitörési pontokat, illetve a társadalom (közvélemény) miként reflektált döntéseikre, hogyan próbálták befolyásolni őket és miként értékelték cselekedeteiket.

Erre utal a merész, de erős PR-értékű szókapcsolat a kötet címében: szerelmi szabadságharc. Hiszen két ember szerelme alapvetően magánügy volna, de a rendi társadalomban nem az volt. Az „elkülönözött zombékok”² világában számos tényező hatott a párválasztásra, és az, hogy a korlátokat áthágva a szerelem legyen a domináns erő, normaszegésnek számított. A rendi társadalom merevsége, tömbszerű falainak monolitja nem tűrhette meg, hogy valaki ne a szűkebb vagy tágabb közösség (alap esetben a család) részeként tegyen lépéseket egy házasság irányába.

¹ Both 2024.

² Szekfű 1920: 275.

Ezzel szemben a *Bildungsbürgertum*³ tudatos képviselőjeként az egyén saját ambíciói mentén követi céljait mind a társadalmi, mind a magánéletben. Ami azt is jelenti, hogy elvitatathatlan joga az egyéni boldogságát keresni úgy is, hogy ennek fundamentumává a szerelmet teszi meg, Szendrey Júliát citálva:

„Törvénynek tekintik, hogy kinek szerelme, és anyagi hasznok közt kell választani, amazt mellőzve, ez utóbbi után nyújtja ki kezét. Ha valaki bátor e' kőbálványként imádott törvény ellen cselekedni, mint csodás kivételt tekintik, kinek példáját nem merik, nincs erejük követni, mert mélyen alatta vannak, hol a' gyávaság mint zsarnok nyomja le őket lánczaival.” (177.)

A fenti rövid eszmefuttatás jelöli ki a kötet mondandójának velejét: Szendrey Júlia és Petőfi Sándor azáltal, hogy a polgári normát követték, hozzájárultak a modern társadalom, a polgári értékrend térnyeréséhez, főleg úgy, hogy kapcsolatuk a közvélemény érdeklődésének fókuszába került. Szerelmük csak egy irányból nézve formabontó és normaszegő: az éppen erodálódó, pozícióit veszítő, több évszázados szilárd talpazatát megremegni érző rendi társadalom felől. Ellenben a lassan uralkodóvá váló új normák irányából példaadó. De az időfaktort dőreség volna figyelmen kívül hagyni. Bármennyire jól hangzik, hogy az utókor értékítélete úgymond őket igazolta, ez csupán szofisztikált utólagos okoskodás. Nekik az őket körülvevő, néha fájdalmasan szorító, egykor roppant erejéből még keveset veszítő rendi társadalom korlátai között kellett mérlegelniük döntéseiket és azok következményeit. Bátorságuk mértékét e körülmények jelölik ki, hiszen mindez számos családi, baráti, társadalmi konfliktushoz vezetett, amelyeken át kellett vergődnie a két fiatalnak.

Az eltérő értékrendek közötti néha szakadéknyi különbséget világítja meg, hogy a Petőfi életében központi szerepet játszó szabadság fogalma mennyire gyökeresen eltérő értelmezési keretek között nyerhetett tartalmat. Ez azt is példázza, hogy mennyire összetett volt a reformkor Magyarországnak társadalmi szövete. A születésekor jászkun jogállású, így a kiváltságok birtokának ismeretében és talán tudatában felnövő Petőfinél a kollektív jászkun szabadság egyfajta felfogása vélhetően megragadható: aligha állt távol tőle a szabadságát önerőből kivívó társadalmi réteg büszkesége.⁴ Édesapja – igaz, vásárolt földje révén, tehát nem örökletesen – redemptus volt, vagyis a jászkun társadalmon belül is kiváltságok illették meg. Ám e szerzett jogát elveszítette, ami a lokális társadalomban súlyos presztízsveszteséggel járt, sőt ezt tetézte azzal, hogy a Kiskunságon kívül próbálkozott meg talpra állni.

Sokszor ismételt állítás, hogy az 1745. évi redempcióval visszanyert jászkun előjogok a polgári fejlődés zálogai voltak a Jászságban és a két Kunságban. Ám e feudális gyökerű kiváltságokat a polgári társadalom nem tűrhette meg és fel is

³ Morcsányi–Tóth (szerk.) 2016.

⁴ Szilágyi 2012.

számolta, amint tehetette (az 1876. évi megyerendezéssel). Az ezt megelőző „szabad” időszakot máig romantika övezi a Jászkunságban, figyelmen kívül hagyva az efféle múltba fordulás mérhetetlenül kontraproduktív voltát.⁵ Ellentétben az 1824-ben megváltkozott Nyíregyházával, amely fejlődését a kor szellemének és a polgári ethosznak megfelelően a feudális kötöttségektől való önmegváltkozásban látta, a Hármaskerület szabadságát feudális kiváltságai megtartására alapozta. Nyíregyháza 2024-ben, a megváltkozás bicentenáriumán ütemes fejlődése kezdetét ünnepelte, míg a Jászkunságban a kiváltságok időszakát máig elvesztett aranykorként emlegetik.⁶ Holott a redempcióval a Jászkunság olyan hullám tetejére ül fel, amelynek taraja menthetetlenül a hanyatlás felé száguldott, míg Nyíregyháza (és Szentés stb.) azon hullám alára pozicionálták magukat, amelynek nyerge emelkedőben volt. Ám a történeti és közjogi tradíciók kiskunsági erejét Petőfi képtelen volt helyesen felmérni, ami hozzájárult vereségéhez a szabadszállási körzetben az országgyűlési választáson.⁷

Nem könnyű, sőt szinte lehetetlen eldönteni, hogy vajon Petőfi konoksága vagy korlátoltsága okozta-e azt elsősorban, hogy rosszul mérte fel a helyzetét a választáson. Az azonban bizonyos, hogy szabadságfelfogása sokkal inkább a francia forradalom radikális *liberté, égalité, fraternité* hármasszavának jelentéstartamához állt közel, mintsem a kiváltságok keretezte törzsökös jászkun szabadságéhoz.

A fenti fejtegetés, amely látszólag túlzott distanciát tart a recenzált kötet témájától, azt kívánta érzékeltetni, mennyire bonyolult és összetett viszonyrendszer között kellett eligazodnia azoknak, akik érvényesíteni akarták egy számos törésvonal szabdalta társadalomban a modern polgári gondolkodás valamely szegmensét, akár tudatosan szembeszegülve a hagyományos értékrenddel, akár figyelmen kívül hagyva annak nyomását. E korlátok, és ezt a kötet hibátlanul tárja fel, viszont elvéte javára szolgáltak a szangvinikus Petőfi Sándornak. Hiszen amikor a Szendrey Júliát érintő koholt vádaktól fakadó indulatból feleségül akarta venni Prielle Kornélia színésznőt, ennek polgári anyakönyvezés híján gátját képezte eltérő felekezethez való tartozásuk. A költő dühének apadásával a nősülési szándék ködbe veszett, legalábbis Prielle Kornéliát illetően.

Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a személyiségfejlődés elsősorban Szendrey Júlia esetében érhető tetten, akivel kapcsolatban Gyimesi Emese évek óta következetesen hangsúlyozza, hogy nem Petőfi Sándor „méltó párja”-ként, hanem saját jogán vívta ki figyelmét. Nőként tőle még nagyobb bátorságot és áldozatot követelt meg döntéseinek láncolata. Esetében sokkalta izgalmasabb a valóssággal nem feltétlen átfedést mutató látványos momentumok (nadrág, szivarozás stb.) helyett azt feltárni, hogy egy konzervatív nevelést kapott leány miként vált öntudatos, modern nővé.

A reformkorban ez a jelenség még ritkaságnak, bár nem egyedülállónak számított. Ahogy Gyáni Gábor fogalmazott a soproni naplóíró, Slachta Etelka

⁵ Ennek bírálatát lásd: Kürti 2020.

⁶ Legújabbban: Földi 2024.

⁷ Bánkiné Molnár 1997: 18–19; lécci 2009.

kapcsán: „identitása nem vág maradéktalanul egybe a biedermeier naiv leányka [...] kultuszával”.⁸ A reformkor végtelen izgalmas voltának titka egyebek mellett épp ezáltal válik érthetővé: egy dinamikusan változó világban az azt formáló dinamikusan változó személyiségek jellemfejlődésének lehetünk tanúi. Szendrey Júlia elmozdulása a hagyományok felől azt is jelentette, hogy nőként önálló entitásként alakítója, nem passzív elszenvetője lett saját sorsának. A szerzőt idézve: „a pesti polgárság egy kiemelt, értelmiségi köréhez csatlakozott, így nem a rendi társadalom logikája szerint lépett előre, hanem a kialakulóban levő polgári társadalom képe alapján” (11). Tény ugyanakkor, és ez mutatja a bomlófélben levő rendi társadalom még el nem enyészett erejét, hogy a későbbiekben meg nem értéssel, lenézéssel, vádakkal illették, azaz mai szemmel nézve indokolatlan megtorlással büntették és tetteiért bizonyos mértékig meg is lakolt. De számára érett személyiségként már világos volt, hogy a szabadság és a kényelem csak végtelenül szerencsés esetben jár együtt, és történeti léptékkal mérve, de még egy ember életében is csak töredékpillanatokig. Ahogy jóval később, kritikus helyzetben, 1945-ben Heltai Jenő fogalmazott *Szabadság* című versében: „Hol áldozat nincs, nincs szabadság”. Szendrey Júlia választása nem a kényelemre esett.

A kötet külseje külön elemzést igényel. Játékossága, ötletessége, a megszokott formákat sutba vető kivitelezése incselkedő játékra hív, avagy vitára ösztönöz, mindez hozzáállás kérdése. Tóth Tamás borítója, a kötet tördelése, a szinte „csajos” pasztellszínek alkalmazása több mint dicséretes. Igaz, nem annyira szokatlan már az eltávolodás a komoly tudományos jelleget sugalló külsőtől. Jó példa erre a *Sic Itur ad Astra* folyóirat több címlapja⁹ vagy 2024-ből Bolgár Dániel kötetének¹⁰ a borítója, amely egy pajeszos és kipás plüssmaci ábrázol. Gyimesi Emese kötetének címlapja nem ennyire „szemtelen”, de teljesen megfontoltan tart távolságot a klasszikus borítóktól, már-már a bulváros irodalom vagy a lányregények világát megidézve.

Tágabb kontextusba helyezve e kérdést, a háttérrel megvilágító fénycsóva pástájában a történeti ismeretterjesztés, a *public history* keretei bontakoznak ki a félhomályból. Egy olyan műfajé, amelyet könnyű felszínesen művelni úgy, hogy roppant hálásan térüljön meg a befektetett munka (igazságtalan módon, sokszor függetlenül annak milyenségétől és mennyiségétől). Ha feltétlen elutasítás nem is, de a hagyományos normák szerint a történész szakma képviselőinek jelentős hányada részéről gyanakvás övezi. Márpedig jelen kötet – a recenzió írójának személyes tapasztalata szerint – e gyakorta meg nem értett, néha lenézett, olykor horribile dictu megvetett műfaj felé mozdul el. Aminek „céhes” elfogadottságának mérsékelt volta, hiánya, esetleg elutasíthatósága azzal is jár(hat), hogy mindez nem csupán a népszerűsítést esetleg felszínesen művelő, ekként okkal bírált művelőit, hanem egyenesen a műfajt sújtja, függetlenül attól, hogy ki és milyen

⁸ Gyáni 2005: 38.

⁹ Lásd például: 58. szám (2008): *nem/gender* (drag queen táncos); 75. szám (2021): *Elitkutató* (két corgi kutya).

¹⁰ Bolgár 2024.

szinten űzi azt. Ez növeli a visszatartó erőt, mondván, hogy a tudományos ismeretterjesztés nem érdemi műfaj. Holott az – ez személyes álláspontom – nem ellentéte a „hagyományos” történeti munkák (monográfiák, tanulmánykötetek, forráskiadványok) megalkotásának, nem az alkotó energia méltatlan tékozlása. Akik ugyanis nem tudnak/akarnak mélységben tájékozódni, legalább ezek révén hiteles ismeretekhez juthatnak. Iskolapéldája e két lábon állásnak a Pálffy Géza vezette „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport, amelynek nemzetközi szinten is fajsúlyos eredményei több nyelven is elérhetőek vastag kötetekben, de a tudományos népszerűsítésben is élen jár több kiadványával, sőt az általa készített, azóta példává érett, mondhatni műfajt teremtő filmmel. Ez utóbbi elfogadottságát döntő módon segítette, hogy ősbemutatójának (táblás házzal) a Magyar Tudományos Akadémia székháza adott otthon, jelezve, hogy az efféle népszerűsítés a tudományosság fényét nem fakítja.

Hogy a könyv stílusa, szóhasználata és külleme mögött mennyire tudatos döntés húzódik meg, azt a szerző nem palástolta:

„Súlyos problémának látom, hogy a tudományos és az ismeretterjesztő könyvek piaca élesen elkülönül egymástól. A tudósok által írt szakkönyvek a legtöbbször nem jutnak el a szakmai közegnél szélesebb olvasóközönséghez, az ismeretterjesztő könyvek döntő többségét viszont nem kutatók írják. Ennek pedig megvannak a maga következményei. [...] a könyvvel arra is szeretném felhívni a figyelmet, mennyire fontos lenne, hogy maguk a kutatók írják meg közérthető formában az eredményeiket, és a könyv formai megoldásai is segítsék a befogadást.”¹¹

Fontos kérdés tehát, hogy nem mindegy, ki írja az ismeretterjesztő munkát: maga a kutató vagy az ő alapkutatása nyomán más(ok).

A színes küllem mögött rendkívül alapos, forráscentrikus kutatás körvonalazódik. A rendelkezésre álló történeti források korlátait pontosan ismeri a szerző, meg is nevezi azokat, hogy az olvasó számára egyértelművé tegye, mozgástere nem parttalan, azzal tud sáfárkodni, ami rendelkezésére állt. Forráskritikája jó értelemben kíméletlen, noha tisztában van vele, hálás a helyzete a szokatlanul nagyszámú releváns ego-dokumentum miatt. Két főhősét illetően bő évtizede pallérozott tudásra alapozott határozottsággal képes állást foglalni, anélkül, hogy érzelmileg azonosulna velük és az elfogódottság torzítaná látásmódját. Bár becsüli döntésüket, nem hőseposzt írt, hanem társadalomtörténetet. Állításait, megglátásait, bár szakirodalmi ismerete kimagasló, forráscentrikusan fogalmazta meg, nem elméleti cikkek tézisei mentén cáfol elméleti megközelítéseket. A magabiztos forráskezelés az egyik „titka” annak, hogy számos új adalékkal tud szolgálni mind Petőfi, mind Szendrey személyiségét, cselekedetei mozgatórugóit illetően is. Nem az utókor bálványait helyezte vizsgálata fókuszába, hanem a cselekvő, útkereső férfit és nőt, a lehetőség határáig kiküszöbölve, hogy befolyásolja őt az

¹¹ Both 2024.

utókor sokszorosan rétegzett, torzító szemléletmódja: Demmel József járt el hasonlóan L'udovit Štúr esetében majdnem másfél évtizede.¹²

Gyimesi Emese küllemében és szellemében egyaránt friss és üde kötetével, ha nem is éppoly merev, de mégis szilárd korlátokat feszeget tiszteletreméltó bátorsággal, ugyanakkor józan megfontoltsággal, mint művének főszereplői. Az, hogy a kikezdehetetlenül tudományos módszertannal megalkotott tartalmat a tradicionális történeti kutatás és tudósi alaposág termékét a 21. század viszonyait figyelembe véve, sőt a modern kor vívmányait (például QR-kód) használva minél szélesebb olvasóréteghez kívánja eljuttatni, feltétlenül üdvözlendő.

Katona Csaba

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bánkiné Molnár Erzsébet 1997: Jász és kun, jászkun öntudat megnyilvánulásai a Kiskunságban. *Tisicum* (10.) 13–27.
- Bolgár Dániel 2024: *Miért éppen a zsidók? A zsidó siker és kudarc feltalálása Magyarországon*. Budapest.
- Both Gabi 2024: Szendrey Júlia „nemcsak Petőfi szerelme”, de önállóan alkotó, sokrétű ember is volt. Interjú Gyimesi Emese Szendrey Júlia-kutatóval. *WMN* <https://wmn.hu/kult/63993-szendrey-julia-es-petofi-sandor-szerelme> – utolsó letöltés: 2025. január 5.
- Demmel József 2011: *A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*. Pozsony.
- Földi József 2024: *A redemptio*. Jászárokszállás.
- Gyáni Gábor 2005: Női identitás egy reformkori napló tükrében. Évek és színek. In: Steinert Ágota (szerk.): *Évek és színek. Tanulmányok Fábri Anna tiszteletére hatvanadik születésnapja alkalmából*. Budapest, 33–40.
- Kürti László 2020: Kitalált nemzet – kitalált hagyomány: a jászkunsági identitás és revival kérdése. In: Fazekas Csaba (szerk.): *Bonarum Cultores Artium. A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának kutatói almanachja*. Miskolc, 390–399.
- lécci 2009: Petőfi Sándor 1849-es választási kudarcának okairól. *Történelem mindenkinek* https://toriblog.blog.hu/2009/11/09/petofi_sandor_1848_as_valasztasi_kudarcanak_okairol – utolsó letöltés: 2025. január 5.
- Morcásnyi Géza – Tóth István György (szerk.) 2016: *A magyar polgár*. Budapest.
- Szekfű Gyula 1920: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. Budapest.
- Szilágyi Márton 2012: Petőfi, a polgár. *Kortárs* (56.) 10. 48–55.

---

¹² Demmel 2011.